

**PŘÁVNÍ PŘÍRUČKY VE FONDECH STÁTNÍHO
OKRESNÍHO ARCHIVU ČESKÉ BUDĚJOVICE**
(Zákoníky, sbírky předpisů a jiné právní příručky používané městskou správou
v Českých Budějovicích v 16. až 18. století)

Vlastimil Kolda

Různé tištěné či rukopisné příručky obsahující soubory platných právních předpisů a nařízení nebo návody k jejich praktické aplikaci lze nalézt poměrně běžně v řadě archivních fondů. Námětem tohoto příspěvku je soubor zákoníků, sbírek předpisů a právních příruček, který se dochoval ve sbírkách Státního okresního archivu České Budějovice a který je spojen s výkonem městské správy v královském městě Českých Budějovicích v rozmezí 16. až 18. století.

Městská správa v Českých Budějovicích byla v polovině 16. století na poměrně vysoké úrovni.¹ Město řídil purkmistr, který stál v čele dvanáctičlenného sboru konšelů, tvořících městskou radu. Purkmistrovský úřad nebyl obsazen stálou osobou, ale v průběhu roku se v něm po měsících střídali všichni konšelé. Ten z nich, který byl po obnovení městské rady zvolen purkmistrem jako první, se nazýval primas (nebo primátor) a mezi konšely měl výsadní postavení – po celý rok totiž vykonával dozor nad městskými financemi a pečoval o klíče od městských bran. Struktura městské správy ve sledovaném období byla poměrně složitá a rozmanitě byly také kompetence jednotlivých radních. Navíc již od konce 16. století vznikaly při městské radě samostatná oddělení a zvláštní úřady v čele s volenými úředníky, v jejichž výlučné kompetenci byly jednotlivé druhy agend. Do struktury městské správy patřil také rychtář (který spolu se čtyřmi přísedícími vykonával pravomoci soudní) a také početný sbor obecních starších, doplněný dalšími městskými úředníky a pomocným personálem s jasně stanovenými kompetencemi. Městská správa a její složitý vývoj však není předmětem příspěvku. Smyslem tohoto krátkého exkurzu do tajů správy města Českých Budějovic bylo spíše upozornit na složitost výkonu této agendy a na nezbytnost jistého právního povědomí u vrcholných městských činitelů.

Na vrcholné posty městské správy byli voleni výhradně vážení českobudějovičtí měšťané a jejich okruh (či okruh měšťanských rodin, z nichž se rekrutovali) se v průběhu let příliš neobměňoval. Až do zavedení správních reforem v roce 1787 šlo o funkce čestné a neplacené, takže se u městských představitelů předpokládalo

¹ Encyklopedie Českých Budějovic. Hesla: „městská správa“, „purkmistři a starostové“, „rychtářský úřad“. České Budějovice 2006, s. 290–293, 451, 478–479.

i jisté majetkové zázemí. Podmínkou však nebylo žádné právní vzdělání, a tak se radní při svém rozhodování nutně museli opírat o právnickou literaturu a o různé návody pro výkon své činnosti. K utužení právní erudovanosti tak purkmistři a členům městské rady sloužily v první řadě platné zákoníky.

Základní právní normou pro městské prostředí jsou pro konec 16. a pro celé 17. století nepochybně Práva městská Království českého staroměstského kancléře Pavla Kristiána z Koldína, vydaná tiskem v Praze roku 1579.² Nepřekvapí proto, že tato kniha měla již koncem 16. století své místo v prostorách českobudějovické radnice (a soudě podle současného stavu dochování zde byla hojně využívána). Koldínovo sepsání předpisů a pravidel upravovalo v podstatě veškeré dění ve městech. Obsahovalo ustanovení o povinnostech městské rady a konšelů, o soudnictví, majetkových záležitostech, věcných právech a závazcích, o právu dědickém, manželském a rodinném a také o právu trestním, včetně pravidel pro výkon tortury.

Když došlo v průběhu 1. čtvrtiny 17. století v Českých Budějovicích k rozdělení do té doby jednotné městské kanceláře na dvě samostatné kanceláře – českou a německou, opatřila městská správa pro své potřeby také německý rukopisný překlad Koldínova zákoníku.³ Jak dokládá poznámka na předsádce tohoto překladu, kniha byla zakoupena v Praze roku 1664 tehdejší českobudějovickým písařem Danielem Adalbertem Fraternem za 8 zlatých.

Koldínova Práva městská Království českého však nebyla jedinou právní normou, o kterou se mohli českobudějovičtí radní opírat při výkonu svých pravomocí. Patrně již počátkem 70. let 16. století (tedy krátce před vydáním Koldínova díla) zakoupila městská rada pro své potřeby rozsáhlé pětisvazkové právnické dílo známé pod názvem Corpus iuris civilis, vydané v průběhu let 1566 a 1567 ve francouzském Lyonu.⁴ Jeho nákup se sice v městských účetních knihách výslovně neuvádí, je však

² Státní okresní archiv České Budějovice (dále SOKA ČB), Sbirka starých tisků, nesignováno. Jde o první vydání z roku 1579, exemplář bohužel není úplný, několik prvních a posledních složek schází, chybí předmluva, dochovaný text začíná až prvními pasážemi vlastního sepsání městských práv. Vazba je původní, avšak značně poškozená, kniha je svázaná do dřevěných desek, jejich kožený pokryv však již není dochovaný. O používání knihy městskou správou svědčí dobové rukopisné poznámky „čísti“ u některých pasáží, týkajících se práv a povinností purkmistra a členů městské rady.

³ SOKA ČB, Archiv města České Budějovice, kniha č. 87 (Výtah z Práv městských Království českého Pavla Kristiána z Koldína z roku 1579 – překlad do německého jazyka s názvem Extrakt der königlichen Stattechten). Viz též: Hoffmann František, Rozšíření Koldínových práv městských v českých, německých a latinských podobách. Studie o rukopisech XVIII, 1979, s. 49–112.

⁴ SOKA ČB, Sbirka starých tisků, nesignováno, Digestum vetus. Pandectarum iuris civilis tomus primus ..., Lugduni 1566; Infortiarum. Pandectarum iuris civilis tomus secundus ..., Lugduni 1567; Digestum novum. Pandectarum iuris civilis tomus tertius ..., Lugduni 1566; Institutionum Dn. Iustiniani, Lugduni 1567; Volumen locipletius quam antehac, Lugduni 1567.

dochován záznam o koupi nejmenovaného právního kompendia z ceně 5 zlatých dne 12. ledna roku 1572 od jistého magistra z Inngolstadtu.⁵ Je tedy možné, že jde právě o tento titul. Uvedené dílo je kompletním souborem středověké redakce této sbírky římského práva a obsahuje kromě tří základních titulů (*Digestum vetus*, *Infortiarum* a *Digestum novum*) ještě dva doplňkové svazky (*Institutiones Iustitiani* – učebnici římského práva a tzv. *Volumen* – poslední tři knihy kodexu). Vazba všech pěti rozměrných svazků je shodná, knihy jsou vázány do dřevěných desek s pokryvem z bílé vepřovice a s bohatou slepotiskovou výzdobou. Charakter vazeb napovídá, že knihy byly zakoupené v nsvázané podobě a že k jejich svázání došlo až v jihočeském (či přímo v českobudějovickém) prostředí. Výzdoba vazeb i použité slepotiskové válečky umožňují identifikovat autora vazeb. Byl jím anonymní knihař označovaný jako mistr CW (podle iniciály na jím používaném slepotiskovém štočku), který v 60. a 70. letech 16. století pracoval pro potřeby jihočeských Rožmberků a z jehož dílny je v jihočeských archivech a knihovnách dochován větší počet vazeb.⁶ Místní provenienci knižní vazby navíc podtrhuje skutečnost, že na přední desce vazeb všech pěti svazků byla použita slepotisková plotna se znakem města Českých Budějovic, tedy erbovní supralibros s nápisem *INSIG/CIVI/BVD/VICIE*. Stejná plotna je dochována ještě na dalších knihách v českobudějovickém archivu používaných jak přímo městskou správou, tak například budějovickými cechy.

Samostatnou a poměrně početnou skupinu úředních knih právního charakteru tvoří v prostředí českobudějovické radnice hojně využívané knihy patentů, oběžníků a různých nařízení. Nejstarší jsou dochované již pro druhou polovinu 16. století a obsahují opisy mandátů (jen výjimečně jsou vevázané i mandáty tištěné) z doby panování císařů Ferdinanda I., Maxmiliána II. a Rudolfa II.⁷ Na ně pak od poloviny 17. století navazuje řada více než 70 knih, obsahujících zprvu jen opisy a později i tištěné exempláře patentů, nařízení a oběžníků veřejně vyhlášených na území Bechyňského kraje a tedy i v Českých Budějovicích.⁸ Do těchto knih byly svazovány jednotlivé došlé nebo městskými písaři pořízené opisy a také originály jednotlivých vyhlášek a nařízení. Řazení bylo většinou chronologické, ne však podle data vydání

⁵ SOKA ČB, Archiv města České Budějovice, kniha č. 636 (Kniha příjmů a vydání pro roky 1571 a 1572, Gemeiner Truhen Register), folio 32.

⁶ Nuska Bohumil, Jihočeský knihař mistr CW. Jihočeský sborník historický 32, 1963, s. 60–63.

⁷ SOKA ČB, Archiv města České Budějovice, kniha č. 8 (Kniha opisů mandátů z let 1572–1590, VIII. altes Gesetzbuch, Mandata od Jeho Milosti Císařské a Královské prošlé od leta 1572 až do leta 1591) a kniha č. 9 (Kniha opisů mandátů a nařízení císařů Ferdinanda I., Maxmiliána II. a Rudolfa II. z druhé poloviny 16. století, Mandata caesarea et recentiora Ferdinandi I., Maxmiliáni II., Rudolphi II.).

⁸ SOKA ČB, Archiv města České Budějovice, knihy č. 10 až 85.

daného dokumentu, ale zpravidla podle data jeho doručení do města nebo projednání v městské radě. Ve většině případů jde o knihy značných rozměrů, největší z nich mají ve hřbetě tloušťku až kolem 20 cm. Charakteristické pro ně je, že při vazbě nebyly nikterak ořezávány, aby nebyl poškozen text jednotlivých svázaných dokumentů, které měly rozmanitý formát. Vazby jsou místní českobudějovické provenience a ve většině případů lze jejich autora identifikovat. Svou obsahovou skladbou se velmi blíží dnešní sbírce zákonů.

Pomůckou v oblasti právní pro českobudějovické radní byla v 18. století také základní příručka německého městského práva (*Vollständige Teutsche Stadt Recht im Erb- Königreich Böhmeim und Marggrafthum Mähren*), vydaná Georgem Lehmannem ve Vídni roku 1721.⁹

Ve druhé polovině 18. století (a zejména po zřízení magistrátu v roce 1788) nakupovala městská správa pro svou úřední potřebu a také pro posílení právního vzdělání svých úředníků v hojně míře knihy s právníkou tematikou. Jednalo se o tisky jak z českého, tak z rakouského prostředí, tištěné zejména dvorními tiskaři ve Vídni. V prvé řadě šlo o různá sepsání souborů platných předpisů a nařízení vydaných v letech panování konkrétního panovníka.¹⁰ Právní normy zde byly otiskány buď v chronologickém uspořádání nebo v řazení věcném.¹¹ Z těmito zákoníkům pak byly k dispozici městským úředníkům také různé příručky a pomocné knihy, často

⁹ SOKA ČB, Sbirka starých tisků, nesignováno. *Vollständige Teutsche Stadt Recht im Erb- Königreich Böhmeim und Marggrafthum Mähren*, von einem, dem Publico geneigten Rechtsgelehrten in Druck befördert. Wien, Georg Lehman, 1721. Pro používání knihy v budějovické městské kanceláři jasně svědčí vlastnická poznámka „Für den Magistrat“ připsaná v 80. letech 18. století na titulní list knihy.

¹⁰ Jde například o tituly: Sr. k. k. Majestät Leopold des zweyten politische Gesetze und Verordnungen für die deutschen, böhmischen und galizischen Erbländer. Wien, 1791; Sr. k. k. Majestät Franz des zweyten politische Gesetze und Verordnungen für die Oesterreichischen, Böhmischen und Galizischen Erbländer. Wien, 1793; Josephs des Zweyten Römischen Kaisers Gesetze und Verfassungen im Justitzfache für Böhmen, Mähren, Schlesien, Oesterreich ob und unter der Enns, Steyermark, Kärnten, Krain, Görz, Gradiska, Triest, Tyrol und die Vorlande in der ersten vier Jahren seiner Regierung. Prag und Wien, 1786; Franzens des Zweyten Römischen Kaisers Gesetze und Verfassungen im Justitzfache für Böhmen, Mähren, Schlesien, Gallizien, Oesterreich ob und unter der Enns, Steyermark, Kärnten, Krain, Görz, Gradiska, Triest, Tyrol und die Vorlande in der ersten vier Jahren seiner Regierung. Prag, s. d. ; a další.

¹¹ Například: *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer Sistematischen Verbindung*, enthält die Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1780 bis 1784. Wien 1785; *Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. theils noch ganz bestehen, theils zum Theile abgeändert sind ... in einer chronologischen Ordnung*. Wien, 1786.

i s praktickými návody, jak předpisy realizovat v praxi.¹² Kromě těchto všeobecných sbírek právních norem kupovala správa města i jednotlivé tištěné zákony (zemský zákoník trestní, občanský atd.), opět většinou v oficiálních vydáních.¹³

Jistou kuriozitou mezi touto právníckou literaturou, která se poněkud vymyká úřední potřebě městských úředníků, je dílo *Corpus Juris publici* Jana Jakuba Schmause, dvorního rady a profesora práv z Göttingenu.¹⁴ Jde o soubor základních právních předpisů pro Svatou říši římskou národa německého, shromážděný Schmausem v roce 1720. Uvedená kniha je pátým vydáním Schmausova díla a vydána byla Gottliebem Schumannem v Lipsku roku 1759. Pozoruhodná je zejména svým obsahem. Přináší totiž úplná znění všech základních právních předpisů významných pro německé dějiny počínaje ottonskou érou v 10. století až po počátek 18. století.

Celý dochovaný soubor právnícké literatury používané českobudějovickou městskou správou obsahuje desítky titulů, často i o mnoha svazcích. Část z nich je uložena mezi archivním materiálem ve fondu Archiv města České Budějovice, část je zahrnuta do oddílů právnícké literatury v knihovně archivu. Početnost celého souboru může být znakem jak jisté vyspělosti v právní problematice u vrcholných představitelů správy města Českých Budějovic, tak i dokladem osviceného přístupu města při vytváření podmínek městským úředníkům k výkonu jejich úřední agendy. Dnes je celý soubor přístupný v badatelně archivu odborně i laické veřejnosti.

Na závěr je potřeba se zmínit ještě o jednom souboru právních knih, který má přímou vazbu na České Budějovice a v minulosti byl uložen také v českobudějovickém archivu. Jde o pět prvotisků, opět obsahujících kompletní soubor knih římského práva *Corpus juris civilis*.¹⁵ Ačkoli ani v jednom exempláři není dochován titulní list, byly tyto prvotisky identifikovány jako dílo lyonského tiskaře Johanna Sibera a datovány do let 1498–1500. Mají shodnou pozdněgotickou vaz-

¹² Například: Versuch zu einem Lehrbuch über die practische Rechtswissenschaft ... (autor Leonard Stöhr). Prag, 1796.

¹³ Například: Práva všeobecná nad proviněními a jich trestmi. Vídeň, 1787; Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch. Wien, 1786; Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (totiž Policie) přestupky. Vídeň, 1804; a další. I u těchto knih většinou nalezneme na titulních listech vlastnické přípisky („Magistrat“ nebo „budweiser Magistrat“ apod.), vyjadřující jednoznačně jejich používání na českobudějovické radnici.

¹⁴ Schmaus, Johann Jacob: *Corpus juris publici S. R. Imperii Academicum, enthaltend des Heil. Röm. Reichs teutscher Nation Grund-Gesetze, nebst einem Auszuge der Reichs-Abschiede anderer Reichs-Schlüsse und Vergleiche*. Leipzig, 1759.

¹⁵ Riedl, Mirko: *Katalog prvotisků jihočeských knihoven*. Praha 1974, s. 154–156, pořadová čísla 319, 320, 321, 323 a 324. V katalogu je ještě uvedena příslušnost všech pěti knih do sbírek českobudějovického okresního archivu, fakticky však byly tyto prvotisky již od roku 1969 v držení Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

bu s dřevěnými deskami pokrytými světlou vepřovicí se slepotiskovým zdobením a s ciselovanými sponami. Autora vazeb se prozatím nepodařilo identifikovat. Štítky dochované na hřbetech knih jsou shodné se štítky na ostatních knihách z českobudějovického archivu. Je proto zřejmé, že tato pětice prvotisků byla přinejmenším od konce 18. století ve výbavě městské kanceláře a později se dostala do městského archivu. V současné době jsou tyto prvotisky v péči Jihočeského muzea, kde je možné je studovat.¹⁶

¹⁶ Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, historické knižní sbírky, inv. č. ST 2444 až ST 2447.